

N. Rózsa Erzsébet – Tálás Péter

Iráni választások: egy modell válsága?

Az elemzők egy része szerint a június 12-i iráni elnökválasztást követő események olyan léket ütöttek az iráni politikai rendszer hajóján, hogy a jelenlegi iráni hatalmi berendezkedés, a „teokratikus demokrácia” elsüllyedése csupán idő kérdése. Más részük vitatja ezt, mondván, hogy ha a politikai elit gyorsan és az Iránban tapasztalható társadalmi változásokat figyelembe véve alakítja át, a rendszerben még komoly tartalékok vannak. Akár így, akár úgy, a rendszer alighanem nagyon komoly válsághoz érkezett.

Az Iráni Iszlám Köztársaságot létrehozó 1979-es forradalom vezetői abban a meggyőződésben alakították ki az ország politikai rendszerét, hogy sikerül létrehozniuk egy olyan sajátos, modellértékű politikai berendezkedést, amely nemcsak a nyugati érdekek kiszolgálásával vádolt korrupt, világi arab diktatúrákkal szemben kínál alternatívát, hanem azokkal az iszlám diktatúrákkal szemben is, amelyeknek a vezetői szerint a népszuverenitás összeegyeztethetetlen az olyan hatalmi berendezkedéssel, amelynek az alapja a hit. Az 1979-ben egy valódi népi felkelés nyomán létrejött, majd az Irak által indított véres háborúban konszolidálódott Iráni Iszlám Köztársaság vezetői azt hirdették, hogy az iszlám alapokra épített demokrácia reális és életképes politikai berendezkedés. Az elmúlt harminc év folyamán úgy tűnt, hogy Teheránnak alapvetően sikerült bizonyítania ezt. Nem a Nyugat, hanem – ami minden szuverén hatalom számára fontosabb – a saját társadalma előtt. A rendszer ugyanis stabil és elfogadott volt, annak ellenére, hogy vezetői mindvégig nyíltan hirdették a választási szabadság, a bírói függetlenség és a szólásszabadság korlátozásának szüksé-

gességét. Úgy tűnt tehát, hogy a politikai rendszert, annak korlátaival együtt, nem a hatalmi önkény, hanem a politikai elit által hirdetett ideológia széles körű elfogadottsága tartja fenn, illetve teszi fenntarthatóvá. Megítélésünk szerint a június 12-i választásokat követő események elsősorban ez utóbbit kérdőjelezték meg.

Az iráni politikai rendszerről

Az 1979-es iszlám forradalom következtében létrejött iszlám köztársaság mint államforma önmagában véve nem egyedülálló, de mégis sajátos. A Közel- és Közép-Kelet államai e tekintetben igen változatos képet mutatnak: az abszolút monarchiától (Szaúd-Arábia) az alkotmányos monarchiáig (Jordánia), a köztársaságtól (Egyiptom, Szíria, Irán, Pakisztán) az autoriter „ultrademokráciáig” (Líbia) mindenféle formáció megtalálható. A köztársasági kategórián belül azonban külön csoportot alkotnak az „iszlám köztársaságok”: Pakisztán és Irán. Azonban e kettő között is igen markáns különbségek tapasztalhatók: részben magában a formában, hiszen Pa-

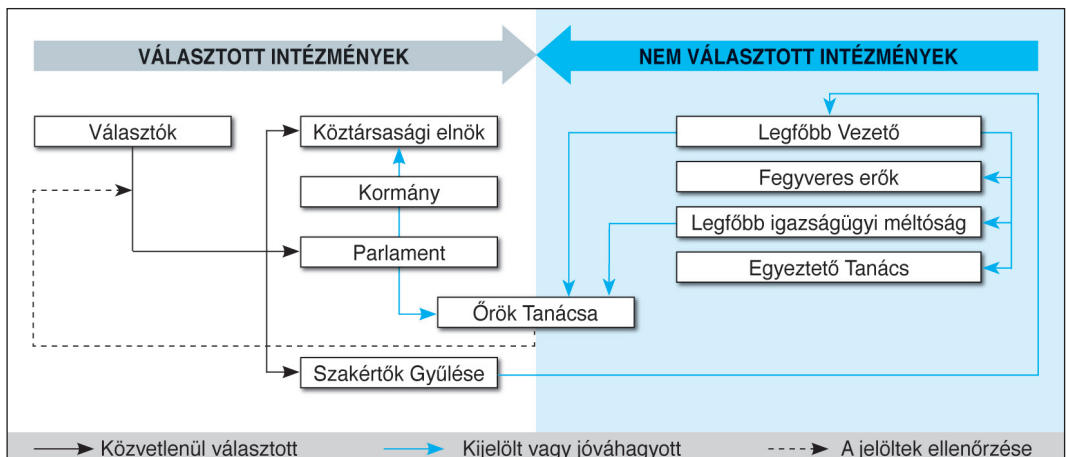
kisz tán a brit modellt alkalmazta a helyi körülmények között, Irán viszont egy teljesen új formát kívánt létrehozni. Míg Pakisztán lakossága többnyire szunnita, Iránban a tizenkettes sía az államvallás, ami a politikai elméletekben és filozófiákban, illetve az állam szervezetében is megnyilvánul.

Az iráni alkotmány szerint az iszlám köztársaság azon a hiten alapul, hogy egy Isten van, és az ő kizárólagos joga irányítani, az embereknek pedig kötelességük alárendelni magukat az isteni parancsoknak. Az isteni kinyilatkoztatásnak alapvető szerepe van a törvények megalkotásában, vagy miként az iráni alkotmány 4. cikkelye megfogalmazza: „Minden polgári, büntető, pénzügyi, gazdasági, adminisztratív, kulturális, politikai és más törvényt és rendeletet az iszlám kritériumainak megfelelően kell meghozni.” Az iszlám köztársaság a Khomeini ajatollah által 1968-ban kidolgozott iszlám kormányzás elméletére és a „vallástudós abszolút hatalmára” épül, amelynek értelmében a rejtőzködő imám távollétében a közösség vezetése az igazságos és jámbor vallástudóson nyugszik, aki pontosan tisztában van korának körülményeivel. Ennek megfelelően az iráni politika irány-

vonalának meghatározása a Forradalom Legfőbb Vezetője, Khomeini ajatollah halála óta (1989) Ali Khámenei ajatollah hatáskörébe tartozik. Meg kell jegyeznünk, hogy a „vallástudós abszolút hatalmára” vonatkozó elmélet politikai és nem vallásjogi tézis, melyet a síita iszlám legelismertebb személyiségei, a nagyajatollahok egy része általában – éppen vallási alapon – nem ismer el, mondván: „a világ és az ember feletti abszolút hatalom Istené”. Az alkotmány arról is rendelkezik, hogy az iszlám köztársaságban az ország ügyeit a közvélemény alapján kell intézni, ami választások által jut kifejezésre, beleértve az elnök, a parlament képviselői és a különböző tanácsok megválasztását.

Az iszlám köztársaság megalakulásakor a legnagyobb kérdés az volt, hogyan lehet összeegyeztetni a népszuverenitást a papi uralommal, az isteni missziót egy modern állam vezetésének nagyon is szekuláris feladatával egy erőteljesen nyugati dominanciájú kapitalista világban. A vezető eliten belüli ideológiai megosztottság és viták, valamint az állandósult gazdasági problémák kételyeket vetettek fel azzal kapcsolatban, hogy a vallástudós (*fakíh*)

Az iráni politikai rendszer

képes-e az államot irányítani, illetve megvan-e ehhez a legitimációja. Az eredmény egy olyan „vegyes rendszer” lett, amelyben jellegzetesen síita muszlim és nyugati elemek fonódnak össze, a népszuverenitás és a papi hatalom, az isteni misszió és a modern államiság ötvöződik, s amelyben a demokratikus tendenciák, az autokratikus ellenőrzés és az időről időre megnyilvánuló elnyomás keveredik. Iránnak tehát egy meglehetősen komplex, papok által dominált, de bizonyos fokig a nép által irányított politikai rendszere van, mely sajátos keveréke az „iszlám államnak” és egy „modern” államszervezetnek.

Az iráni politikai rendszer elemeiről

Ezt a kettősséget tükrözi az iráni politikai struktúra is, amelyet röviden azért indokolt ismertetnünk, mert számos szakértő szerint a június 12-i választások utáni politikai küzdelem valójában nem az utcán, hanem e struktúrában zajlott.

Az iráni hatalmi struktúra csúcsán a *Forradalom Legfőbb Vezetője* áll, akit a vallási vezetők közül álló *Szakértők Gyűlése* választ ki. Miként már említettük, az ő hatáskörébe tartozik a politika irányvonalának meghatározása. Az elnök és a parlament, illetve a miniszterek feladata lényegében a politikának az általa meghatározott irányvonal mentén történő napi megvalósítása. Az alkotmány értelmében a legfőbb vezető nevezi ki a *legfőbb igazságügyi méltóságot* (a legfelsőbb bíróság vezetőjét), az *Őrök Tanácsának* hat tagját, a fegyveres erők (az iráni hadsereg és az 1979-es forradalom után megalakított Forradalmi Gárda) parancsnokait, a pénteki közös imák vezetőit, továbbá a rádió és televízió elnökét. Ő hagyja jóvá az elnökválasztás ered-

ményét is. Jóllehet az elmúlt harminc év során többnyire harmonikus volt a legfőbb vezető és köztársasági elnök közötti együttműködés, azért voltak rövidebb időszakok – például a két ciklust is elnökként szolgáló Mohammad Khátami elnöksége alatt (1997–2005) –, amikor az elnök reformtörekvései és a konzervatív klérus képviselő legfőbb vezető, Ali Khámenei ajatollah közötti nézeteltérések kisebb feszültségekhez vezettek

A *köztársasági elnököt*, akinek feladatköre sokkal inkább a miniszterelnök hagyományos feladatait foglalja magában, a 18. évüket betöltött választók négyévente közvetlenül választják. Ugyanaz a személy legfeljebb két egymást követő elnöki periódusra választható meg. Az elnökválasztás menete már 2005-ben is – amikor *Mahmud Ahmadinezsád* először nyert – számos új elemet tartalmazott. Az iszlám forradalom óta először került sor választási kampányra, először tartottak kétfordulós választást (amikor is az első fordulóban a két legtöbb szavazatot kapott jelölt jut a másodikba, s közülük az ott többséget szerző lesz az elnök), illetve Ahmadinezsád személyében először ültetett „civil”, azaz nem a vallási szférához tartozó személy az elnöki székbe. Nem változott viszont az, hogy az elnökjelöltek alkalmasságát az Őrök Tanácsa vizsgálja meg, s e tanács dönt arról is, hogy végül kik indulhatnak a megmérettésen.

Bár az alkotmány szerint a köztársasági elnöki poszt a második legfontosabb közjogi méltóság, az iráni politikai struktúra és papság jelentősen korlátozza az elnök hatalmát. Jóllehet a köztársasági elnök nevezi meg a kormány minisztereit, ezek névsorát a parlamentnek, a medzslisznak jóvá kell hagynia; emellett nem az elnök, hanem a Legfőbb Vezető felügyeli a fegyveres és a biztonsági erőket, az igazságszolgálat-

tást, s ő hozza meg az ország biztonságát és külpolitikáját érintő legfontosabb döntéseket is. A köztársági elnök legfőbb feladata, hogy irányítsa és összehangolja a miniszterek munkáját, s ő felelős a politika végrehajtásért is. Komoly informális politikai hatalmat biztosít viszont az elnök számára, hogy ő nevezi ki az állam- és kormányapparátus vezetőit.

A 290 fős iráni parlamentet, a medzsliszt szintén négyévente választják. Tizenhat éves korától minden iráni állampolgár rendelkezik szavazati joggal. A parlamenti képviselőjelöltek alkalmasságát is az Örök Tanácsa vizsgálja meg: a 2004-es választásokon például a jelöltek közel felét alkalmatlannak minősítette, közöttük nyolcvan olyan jelöltet is, akik parlamenti képviselők voltak. A parlament feladata elsősorban a törvényhozásban való részvétel (kezdeményezhet és elfogadhat törvényeket), vizsgálatot indíthat a miniszterek és a köztársági elnök ellen, ugyanakkor a törvényhozás nem a hatalom kizárólagos birtokosa. Egyrészt, mert a parlament által elfogadott törvényeket az Örök Tanácsának is jóvá kell hagynia, másrészt, mert a Legfőbb Vezetőnek vannak olyan jogosultságai, amelyekkel máshol a parlament rendelkezik. Bár Iránban nincsenek politikai pártok, a parlamenten belül különböző csoportosulások, érdekközösségek léteznek. Az első reformpárti többségű parlament Iránban 2000-ben jött létre, de négy év múlva ismét a konzervatív képviselők kerültek többségbe, többek között az Örök Tanácsa korábban említett vizsgálati eredményének következtében. A parlament jelenlegi elnöke Ali Laridzsáni, Irán korábbi nukleáris főtárgyalója.

Az iráni politikai rendszer egyik legbefolyásosabb szerve, az *Örök Tanácsa* egy 12 tagú, jogászokból álló testület. A tanács hat vallásjogászat a Legfőbb Vezető dele-

gálja, hat civil jogászat pedig a legfőbb igazságügyi méltóság jelöli ki és a parlament hagyja jóvá. A tanács tagjai hat évre szóló mandátumot kapnak, időszakosan választják őket, vagyis a tanács fele háromévente cserélődik. Mint már az eddigiekből is kiderült, az Örök Tanácsának egyik fő feladata az, hogy választott testületekbe jelöltek (elnök, parlament, Szakértők Tanácsa) alapos vizsgálatnak vessék alá, „megszűrjék” őket abból a szempontból, hogy életvitelükben megfelelnek-e az iszlám köztársaság alkotmányában foglaltaknak. Az Örök Tanácsának a törvényhozásban is fontos szerepe van, egyfajta alkotmánybírósként is működik: amikor a medzslisz a beterjesztett törvényt jóváhagyja, az automatikusan az Örök Tanácshoz kerül, amely a leendő törvényt (iszlám) alkotmányossági szempontból megvizsgálja. A törvény csak az ő jóváhagyása után emelkedik törvényerőre. Bár az iráni politikai elit reformerei többször kezdeményezték, illetve tettek kísérletet a tanács jogkörének korlátozására, e törekvésük eddig sikertelen maradt. Nem sikerült elérniük azt sem, hogy a tanács ne zárja ki a választott testületekbe jelölt nőket a képviselőjelöltek közül.

Az elnök és a parlament mellett a *Szakértők Gyűlése* a harmadik politikai testület, amelynek tagjait közvetlenül választják meg az irániak. Az alkotmány értelmében e 86 fős, csak egyházi személyekből álló testület választja ki a Legfőbb Vezetőt, ellenőrzi és értékeli tevékenységét, s amennyiben elégedetlen ezzel, joga van akár el is mozdítani a posztjáról. A Szakértők Gyűlésébe nyolcévenként tartanak választásokat, legközelebb 2014-ben, s tagjainak a mandátuma is erre az időszakra szól. Az Örök Tanácsa a Szakértők Gyűlésének választásain induló jelöltek is átvilágítja. A testület hivatalos székhelye az

iráni szent város, Kom, de olykor Teheránban és Mashadban is tart tanácskozásokat az évente általában kétszer ülésező gyűlés, melynek elnöke 2007 júliusa óta Ali Akbar Hássemi Rafszandzsáni, Irán korábbi elnöke (1989–1997).

Az úgynevezett *Egyeztető Tanácsot* az alkotmány eredetileg a medzslisz és az Őrök Tanácsa közötti esetleges vitákban való közvetítésre hozta létre, vagyis nem volt feladata a politika közvetlen irányításában, de az elmúlt időszakban szerepe jelentősen felértékelődött, elsősorban különleges személyi összetétele miatt. Rafszandzsáni ugyanis elnöki hivatali idejének lejáta után a tanács vezetője lett, amelynek feladatkörét már államelnöki ciklusának idején kiterjesztették és tanácsadási joggal ruházták fel. A Legfőbb Vezetőt kellett tanácsokkal ellátnia a politikai irányvonal kialakításában. Amikor elvesztette a 2005-ös elnökválasztást, a tanács feladatkörét tovább bővítették: immár a Legfőbb Vezetővel együtt dolgozza ki a politika irányait. Az Egyeztető Tanács tagjait a Legfőbb Vezető nevezi ki öt évre, az iráni vallási, társadalmi és politikai élet legkiemelkedőbb személyiségei közül.

A hatalmi struktúrán belül külön kell szólnunk az iráni fegyveres erőkről, melyet a *Forradalmi Gárda* és a reguláris hadsereg alkot. A Forradalmi Gárda ugyanis – melyet az 1979-es forradalom után hoztak létre az új hatalom képviselőinek és intézményeinek védelmére és a forradalom elleneségeivel szembeni harcra – számos elemző szerint az elmúlt évtizedekben olyan hatalmi tényezővé nőtte ki magát, amelynek meghatározó, olykor döntő szerepe van Irán politikájára. Nem csupán azért, hogy igen szoros kapcsolatban állnak a Forradalom Legfőbb Vezetőjével (a gárda és hadsereg vezetői személyesen neki tartoznak felelősséggel), s így jelentős politikai

befolyást gyakorolhatnak Khámeneire, de annak révén is, hogy az elmúlt évek során komoly pozíciókra tettek szert az állami és kormányhivatalokban, továbbá – vállalatok és társaságok igazgatóiként – a gazdasági életben is.

Az iráni politikai struktúra elemeinek e rövid ismertetése is elégséges ahhoz, hogy korábban említett kettősségét tetten érjük: noha a politikai rendszer három különböző szegmensét (parlament, köztársasági elnök, Szakértők Gyűlése) három eltérő időpontban tartott népszavazáson közvetlenül választják meg, az Őrök Tanácsának joga van a jelöltek előéletének az iszlám törvények alapján történő átvilágítására, azaz előzetes szelektálására. Emellett a parlament sem a hatalom kizárólagos birtokosa, hanem a Legfőbb Vezetőnek vannak olyan jogosultságai, amelyekkel más hol a parlament rendelkezik.

Jelöltek és választási kampány

A 2009. júniusi 12-i elnökválasztáson Mahmud Ahmadinezsádnak az Őrök Tanácsa által végzett vizsgálatokat követően három kihívója maradt: Mir-Hoszein Muszavi egykori miniszterelnök (1981–1989), Mehdi Karrubi ajatollah, a 2000–2004 közötti reformpárti parlament elnöke, és Mohszen Rezái, a Forradalmi Gárda volt főparancsnoka (1981–1997). Jóllehet a választásokat követő megmozdulások során a nemzetközi sajtó a három jelöltet egységesen „ellenzéként” emlegette, fontos tudni, hogy a jelöltek programja, ideológiája és társadalmi bázisa meglehetősen különböző. Vagyis valójában elsősorban az Ahmadinezsáddal szembeni kritikus fellépésben azonosak.

Az iráni politikai palettát az elemzők a leggyakrabban konzervatív és reformer

táborra osztják, hangsúlyozva azonban, hogy az iszlám forradalom örökségének és Khomeini ajatollah politikai elveinek továbbvitelében, valamint az olyan, a külvilág és főként a Nyugat számára kulcsfontosságú kérdésekben, mint Irán regionális nagyhatalmi pozíciójának kibővítése és megszilárdítása, vagy az atomprogram, e két nagy tábor között alapvetően konszenzus van. Másrészt viszont hozzáteszik azt is, hogy az említett keretek között az 1990-es évek végétől, 2000-es évek elejétől mind a konzervatívok, mind pedig a reformerek erősen megosztottak. Valójában a két tábor közötti határok folyamatos mozgásban vannak, s számos csoportosulást lehet megkülönböztetni, melyek egyes kérdésekben összefognak, más kérdésekben viszont ellentétes véleményt foglalhatnak el.

Az iráni konzervatív táboron belül a 2000-es választási kudarcot követően kialakult és az 1979-es forradalom politikusainak első generációjától egyre inkább elkülönült egy fiatalabb, neokonzervatív szárny, amely immár szekuláris háttérrel rendelkezik, s elsősorban a fiatalabb iráni korosztályra hangszerelte politikai üzeneteit. E szárnyon belül található az Ahmadinezsád elnökkel fémjelzett népi-populista csoport, illetve a június 12-i választásokon Mohszen Rezái által képviselt, a konzervatív politikai elithez erősebben kötődő, s a gazdasági kérdésekben kevésbé populista csoport.

A reformerek táborra sem egységes, ráadásul a 2004-es parlamenti választásokat követően – amikor a medzsliszen biztos többsége lett a (neo)konzervatívoknak –, illetve az Ahmadinezsád által megnyert 2005-ös elnökválasztás után komoly hatalmi pozíciókat vesztek el. Helyzetükre jellemző, hogy az idej választást megelőzően néhány elemző csak Mehdi Karrubit tekin-

tette valóban reformpárti jelöltnek, s a magát fundamentalista reformernek definiáló Mir-Hoszein Muszavit inkább a mérsékelt konzervatívok közé sorolta. Sokatmondó az is, hogy míg a 2009-es választásokon az iráni reformereket két, az iszlám forradalom első generációjához tartozó személyiség képviselte (Muszavi 67, Karrubi 72 éves), a konzervatív szárnyat az 55 éves Rezái, illetve az 52 éves Ahmadinezsád.

Mir-Hoszein Muszavi – aki gazdasági hozzáértése, szervezőkészsége és az iraki-iráni háború alatti miniszterelnöksége miatt komoly társadalmi megbecsülésnek örvend – kampányát döntően az utóbbi évek gazdaságpolitikájának kritikájára építette. A munkahelyek számának növelése és gazdasági transzparencia követelése mellett azonban síkra szállt a szabadságjogok érvényesítése és a külpolitika racionalizálása mellett is. Esélyeit erősítette az is, hogy az újraindulását korábban bejelentő Mohamed Khátami egykori elnök – mivel egy kifejezetten támadó jellegű könyvben megkérdőjelezték az iszlám forradalomhoz és magához az Iráni Iszlám Köztársasághoz való hűségét és elkötelezettségét – végül visszalépett, és Muszavi támogatására szólította fel híveit, aki Irán egyik legbefolyásosabb politikusának, Rafszandzsáinnak a támogatását is elnyerte. Bár a választásokat megelőzően Ahmadinezsád elnök kihívói között szakértelme, továbbá a reformer és a konzervatív körökkel egyaránt jó kapcsolata miatt Muszavit tartották a legesélyesebbnek, többen is hátrányaként említették, hogy nem karizmatikus személyiség, s a fiatalok között nem igazán ismert. Jelentős támogatásra számíthatott viszont a városi lakosság, a középrétegek és az értelmiség körében.

Mehdi Karrubi, az egyetlen vallási háttérrel rendelkező jelölt – aki a 2005-ös el-

nőkválasztás első fordulójában csak néhány százaléknyi különbséggel szorult a harmadik helyre – inkább általános, politikai jellegű kritikákra építette kampányát. Bár ő is határozottan kritizálta az ahmadinezsádi gazdaságpolitikát, mégis leginkább az elnök külpolitikájának és vezetési stílusának kemény bírálatával tűnt ki vetélytársai közül. Kritizálta Ahmadinezsád holokauszttal kapcsolatos kijelentéseit, agresszív Izrael-ellenes retorikáját, és szemére vetette, hogy aláasta Irán nemzetközi pozíciót. Kormányzóképtelensége miatt is kritizálta az elnököt, a Forradalmi Gárdát pedig azért, mert beavatkozik a választásokba.

Jóllehet az utóbbi években számos kritika és növekvő elégedetlenség kísérte Iránon belül Ahmadinezsád elnökségét, esélyeit az elemzők alapvetően jónak tartották. Részben, mert hivatali pozíciójának köszönhetően számos előnyt élvezett a kampány során, részben pedig azért, mert populista intézkedéseinek köszönhetően igen nagy népszerűségnek örvend a városi és vidéki szegénység körében. Ráadásul az irániak közül sokan az ország nagyhatalmiságának egyik megteremtőjét látják benne. Emellett világosan érezhető volt az is a választási kampány során, hogy a kritikák ellenére a konzervatív tábor igen komoly és befolyásos képviselői állnak ki az elnök mellett, köztük tekintélyes vallási vezetők, a Forradalmi Gárda és az államparátus tagjai, sőt maga Ali Khámenei is.

A 2009-es elnökválasztási kampány már jóval a hivatalosan meghirdetett időpont – a választásokat megelőző utolsó hónap – előtt megkezdődött, és korábban soha nem tapasztalt eszközökkel zajlott. A kampányidőszak új elemeként a televízióban is közvetítették június 2. és június 8. között azt a vitasorozatot, melyben esténként két-két jelölt mérte össze nézeteit, programjait.

A kilencvenperces Ahmadinezsád–Muszavi vita például, melyet mintegy negyvenmillió néző kísért figyelemmel, óriási visszhangot váltott ki, elsősorban annak személyeskedő és a rezsim „szennyesét kitergeető” jellege miatt. Sokan arra számítottak, hogy a kampány egészére jellemző, az iráni politikai kultúrában szokatlan durva hangnem csökkenteni fogja a választási hajlandóságot, s ez alapvetően majd a hivatalban lévő elnöknek kedvez.

A kampány másik új eleme volt, hogy a jelöltek feleségei is szerepet játszottak benne. Mir-Hoszein Muszavi felesége, Zahrá Rahnavard férjével kézen fogva rendszeresen megjelent – természetesen csadorban – férje választási gyűlésein, de egyedül is hajlandó volt kampánybeszédet mondani a nagygyűléseken, ha férje éppen máshol szerepelt. A másik reformer jelöltnék, Mehdi Karrubinak a felesége, Fáteme Karrubi is több nyilvános szereplést vállalt. Ismert, hogy 1997-ben Mohamed Khátami a nők és a fiatalok szavazataival nyerte meg a választásokat. Az idei kampányban a nők ismét aktivizálódtak, s ami ennél is fontosabb, jogaik kérdése – most először – immár a jelöltek politikai programjában is megjelent. Ez annál is inkább jelentős volt, mert Ahmadinezsád elnöksége alatt több olyan intézkedést is hatályba léptettek, melyek a nők jogait korlátozták, mint például az úgynevezett „Társadalmi biztonság” programot, mely a nők ruhaviselését szabályozza, vagy az egyetemi felvételi női kvótát, mely korlátozza az egyetemen tanuló lányok számát. 2006-ban egy grassroots mozgalom indult „Egy-millió aláírás” néven, amely a nőket érő diszkrimináció megszüntetését követeli. Talán ennek az egyre nagyobb társadalmi támogatásnak örvendő programnak a hatására is mind Muszavi, mind Karrubi programjában szerepel, hogy az iráni nők-

nek az élet minden területén, beleértve az állami és kormányzati szerepeket – Karrubi szerint még az Örök Tanácsát és a Szakértők Gyűlését is (!) –, helyet kell biztosítani. Sőt mindketten amellett érveltek, hogy Iránnak mielőbb csatlakoznia kell a nőkkel szembeni megkülönböztetés minden formájának felszámolásáról szóló egyezményhez (CEDAW, 1979). Mohszen Rezái ugyan a nők hagyományos szerepe (otthon, család) mellett érvel, de ő is programjába illesztette a nők egyenjogúsága felé teendő lépéseket.

A választási kampány fontos elemévé vált az etnikai hovatartozás is, különösen, hogy a jelöltek komoly országjárást folytattak. Ismert, hogy az Iráni Iszlám Köztársaság lakosságának csak mintegy fele perzsa: negyede azeri török, a többi kurd, arab, lur, beludzsi stb. Míg korábban a származás nem szerepelt a napirenden, ma több jelölt is kifejezetten hangsúlyozza hovatartozását. Muszavi azeri, egy Khámene nevű faluban született, ahol a Legfőbb Vezető, Ali Khámenei ajatollah is, így Irán Kelet-Azerbajdzsán tartományában óriási örömmel fogadták, sőt a nagygyűlés egy része azeri nyelven zajlott. Karrubi lur származású, amit ő is hangsúlyozott. Az etnikai csoportok politikai mozgolódásának az utóbbi években számos jele volt, de általában valamilyen fegyveres akció formájában. (Legutóbb az Irán délkeleti részén található Záhédánban került sor egy robbantásos merényletre, korábban az ország dél- és északnyugati részeiben is voltak atrocitások.) A 2009-es választási kampányban az etnikai kisebbségek a politikai aktivizmus egy új területén, békés formában jelentek meg.

A kampány intenzitására jellemző, hogy iráni elnökválasztás előtti napokban az elemzők többsége úgy fogalmazott: a választás egyáltalán nem „lefutott ügy”, ered-

ménye megjósolhatatlan. Csak annyi volt biztosan érzékelhető, hogy az ország mélyen megosztott.

Vita és megmozdulás az eredmények kapcsán

Az iráni belügyminisztérium honlapjára a választás másnapján, június 13-án felkerült választási eredmények sokkolták Ahmadi-nezsád kihívóit és a mögöttük állókat. Mir-Hoszein Muszavi, Mehdi Karrubi és Mohszen Rezái hivatalosan megkérdőjelezték az eredményt, Ahmadi-nezsád győzelmét, híveik pedig – *Where is my vote?* (Hol a szavazatom?) feliratú transzparenszekkel – az utcára vonultak, s az 1999-es diáktüntetések, sőt egyesek szerint az 1979-es forradalom óta nem látott tömeges tiltakozásba kezdtek. Irániak százezrei egyszerűen nem hitték el az eredményeket, s fejezték ki ezen meggyőződésüket a tiltakozással. Olyannyira határozottan, hogy még a hatalom kemény fellépése – s ennek cikkünk leadásáig több mint harminc halálos áldozata, több száz sebesültje és a hírek szerint számos reformpárti letartóztatottja van – sem tántorította vissza őket, noha

Az 2009. június 12-i elnökválasztás hivatalos eredményei (részvételi arány: 85%)

	Szavatszám	%
Mahmud Ahmadi-nezsád	24 527 516	62,63
Mir-Hoszein Muszavi	13 216 411	33,75
Mohszen Rezái	678 240	1,73
Mehdi Karrubi	333 635	0,85
Érvényes szavazat	38 755 802	98,95
Érvénytelen szavazat	409 389	1,05
Összes szavazat	39 165 191	100,00

Forrás: Iráni Belügyminisztérium, 2009. június 13.

számuk napjainkra kétségtelenül jelentősen visszaesett. A hatalom már a választások napján blokkolta a külföldre irányuló kommunikációt, a rádió- és a tévéadásokat, a mobilszolgáltatást, s korlátozta a külföldi sajtó képviselőinek mozgásszabadságát és munkáját. Kísérletet tett az internet működésének megakadályozására is, amely a tüntetők és a reformerők legfontosabb egymás közötti és a külvilág felé irányuló kommunikáció eszköze lett. Ezen keresztül vált a tiltakozó mozgalom szimbólumává Nedá Aga Soltán, az a 26 éves egyetemista lány, akit a június 21-i békés tüntetésen lőttek agyon, s akinek a haldoklásáról egy mobiltelefonnal készített video bejárta a világot.

A választásokat követő első hetekben vastag kötetet kitevő mennyiség született azokból a nemzetközi elemzésekből, melyek a legkülönbözőbb módszerekkel igyekeznek kimutatni és bizonyítani, hogy az iráni elnökválasztást a hatalom durván manipulálta. A visszaélések tényét egyébként június 22-én az Örök Tanácsa is elismerte: bejelentése szerint ötven választókörzetben észleltek szabálytalanságokat, legfőképpen azt, hogy több szavazatot adtak le, mint amennyi szavazásra jogosult volt.

A magunk részéről nem elsősorban az elemzések tartalma miatt véljük úgy, hogy az 1979-es forradalom nyomán kialakult iráni politikai rendszer igen komoly léket kapott az idei választásokat követően. Sokkal inkább amiatt, hogy lezárult Irán történetének egy fejezete, mert – miként azt az elmúlt hetek eseményei mutatják – maga az iráni társadalom egy jelentős része gondolja, s valószínűleg fogja hinni úgy, hogy súlyos visszaélések történtek a választáson, s ami talán ennél is fontosabb, ezt az iráni politikai elit legfelsőbb köréhez tartozók közül is sokan vélik így.

Vagyis a rendszer kritikája ezúttal kettős értelemben is belülről fakadt. Egyrészt a nemzetközi közösség (különösen pedig Washington) az utóbbi években most volt a legvisszafogottabb az Iránban történtek kritikája és kommentálása terén (jóllehet az iráni hatalom képviselőinek egy része külföldről szervezettnek és támogatottnak igyekszik bemutatni az eseményeket), másrészt az Iránban jelenleg szemben állók mindegyike (az ellenzéki elnökjelöltektől és az utcán tüntetőktől kezdve a legfőbb vallási vezetőn keresztül a tüntetéseket szétverő Forradalmi Gárdáig) az 1979-es forradalom értékei megmentésének jelszavával lépett fel. Alighanem ez utóbbi okozta a legnagyobb zavart az amúgy is láthatóan kapkodó hatalom számára. A zavartságot mi sem szemlélteti jobban, mint hogy Ali Khámenei Legfelsőbb Vezető, aki június 13-án egyszer már üdvözölte Ahmadinezsád győzelmét, a tiltakozások hatására június 15-én először kénytelen volt elrendelni a „vitatott szavazatok” kivizsgálását, majd pedig – meg sem várva Örök Tanácsának vizsgálatát – 2009. június 19-én ismét megszólt az ügyben.

Ez utóbbi beszédével végleg pontot tenni látszott a június 12-i elnökválasztást követő vitára, amikor kijelentette, hogy ha voltak is hibák az eljárás során, Mahmud Ahmadinezsád olyan mennyiségű szavazattal nyerte a választást, amely minden kétséget kizáróan bizonyítja, hogy a választók akarataból újabb négy évre ismét ő lesz Irán elnöke. Az eredmény ellen tüntetőket felszólította, menjenek haza, különben a felelősség a tüntetések szervezőit terheli majd. (Tüntetések egyébként az alkotmány 27. cikke értelmében szabadon lehet tartani, ha a tüntetők nem visznek magukkal fegyvert, és a tüntetések nem ellentétesek az iszlám alapelveivel.)

A beszéd több szempontból is vízvonalasztót jelent: egyrészt Khámenei ajatollah – szokásától eltérően – nyíltan letette voksát Ahmadinezsád mellett, ezáltal sorsuk szorosan összekapcsolódott. Másrészt a beszéd után ismételtlen – jölehet egyre kisebb számban – utcára vonulók immár a Legfőbb Vezető autoritását is megkérdőjelezték. Harmadrészt a beszéd óta immár nem az a kérdés az Iráni Iszlám Köztársaságban, hogy mi és hogyan is történt, hanem az, hogy hogyan tovább.

Bár a felszínen a vita Mahmud Ahmadinezsád és a másik három elnökjelölt, Mir-Hoszein Muszavi, Mehdi Karrubi ajatollah és Mohszen Rezái között zajlik, a háttérben a síita és forradalmi elit ellentétei körvonalazódnak. Míg Khámenei Ahmadinezsád mellett foglalt állást, Ali Akbar Hásemi Rafszandzsáni és Mohammad Khátami korábbi elnökök Muszavit támogatják. Sokak szerint a valódi küzdelem Khámenei és Rafszandzsáni között zajlik.

Mint azt korábban jeleztük, a Legfőbb Vezető határozza meg az Iráni Iszlám Köztársaság politikájának főbb vonalait, de a Legfőbb Vezetőt a Szakértők Gyűlése választja, melynek elnöke Rafszandzsáni. Ez a testület az alkotmány 111. cikke értelmében meg is foszthatja a Legfőbb Vezetőt pozíciójától, ha az valamilyen oknál fogva nem képes hivatala ellátására vagy ha valamilyen, az alkotmányban a hivatal betöltéséhez előírt tulajdonsága hiányzik. Ebben az esetben az új vezető megválasztásáig egy tanács veszi át a feladatokat, melynek tagjai az elnök, az igazságszolgáltatás feje és az Örök Tanácsának egyik vallásjogtudósa. Ha ezek közül valamelyik nem felel meg vagy nem tud részt venni a munkában, az úgynevezett Egyeztető Tanács dönt arról, hogy ki lépjen a helyébe. Ennek a tanácsnak is Rafszandzsáni az elnöke.

Az Örök Tanácsának a választás eredményével kapcsolatos június 28-i döntését megelőzően az elemzők négy forgatókönyvet tartottak elképzelhetőnek.

1. Mégis sor kerül egy második fordulóra Ahmadinezsád és Muszavi között. Ennek a valószínűségét meglehetősen csekélynek ítélték, hiszen egyrészt Khámenei határozottan kijelentette, hogy a választás érvényes és az eredmény helyes volt, másrészt az Örök Tanácsától korábban kiszivárgott nyilatkozatok már sejtették, hogy a tanács véleménye ezzel azonos lesz. (Az Örök Tanácsának tizenkét tagjából hét nyíltan támogatta Ahmadinezsádot.)

2. Ahmadinezsád lemond – akár indoklás nélkül is. Ennek a valószínűségét sem tartották sokra, egyrészt a Legfőbb Vezető kiállása miatt, másrészt azért, mert Ahmadinezsád az igen erős pozíciókat elfoglaló Iszlám Forradalmi Gárda és az adminisztráció fontos pozícióba helyezett híveinek támogatását bírja, harmadrészt pedig még mindig jelentős a támogatottsága országszerte.

3. A Szakértők Gyűlése az Egyeztető Tanács és a síita vallási előljárók (egy részének) támogatásával eltávolítja hivatalából Khámeneit, és vele együtt Ahmadinezsádot is. Ennek a lehetősége is kétséges, bár a hírek szerint Rafszandzsáni már a választás másnapján Komban tárgyalt, és próbálta megszerezni a rangidős vallásstudósok támogatását, akik között sokan adtak hangot Ahmadinezsáddal kapcsolatos ellenérzésüknek. Mivel azonban a síita „klérus” hagyományosan nem avatkozik a politikába – ebből a szempontból Khomeini és hívei kivételnek számítottak –, vélhetően igen nehéz lenne támogatásukat egy konkrét politikai ügyben megszerezni.

4. Khámenei és Ahmadinezsád sikeresen helyreállítja a rendet, és látszólag – hiszen a kormány és a politikai rendszer tö-

meg által nyújtott legitimitása megkérdőjeleződött – minden megy tovább, ahogy eddig, még, ha időnként újabb tüntetésekre és a jelöltek újabb tiltakozására kerül is sor.

Írásunk nyomdába kerülésekor ez látszik a legvalószínűbb forgatókönyvnek, amennyiben Ahmadinezsád győzelmét számos külföldi – többek között az orosz, a kínai és a török – vezető is elismerte, illetve a tüntetésektől eltekintve az állam működik tovább. De erre utalt egy keményvonalas síta vallási személyiség, Ahmad Khátami június 26-i beszéde is, aki egyenesen a leg súlyosabb büntetést követelte a tiltakozások vezetői számára. A nagy kérdés azonban az, hogy ez a helyreállított rend kitart-e, és ha igen, meddig. Hiszen az ellenállásnak már megvannak a mártírjai, köztük a jelképpé vált Nedá, és a 40. nap a síita világban a gyásznak és a mártíromság újraélésének a napja. Sikerül-e az ellenállást

végleg megszüntetni, hiszen Makárem Sirázi nagyajatollah a nemzeti megbékélést szorgalmazó nyilatkozatában figyelmeztetett, hogy „ne maradjon tűz a hamu alatt”.

Nagyon sok mindentől függ, hogy a forgatókönyvek közül végül melyik vagy melyeknek az ötvözete valósul meg. Nem utolsó sorban a választásokat megkérdőjelező tömegek kitartásától (amelyeket többek szerint radikalizálhat a most határozottan tűnő hatalom kemény fellépése) a vereséget szenvedett elnökjelöltek személyes aspirációitól (a legfrissebb hírek szerint Muszavi például pártot akar alapítani), politikai kurázsijától és lehetőségeitől, továbbá attól, hogy a vitában összecsapó két fél közötti több egyéb érdekcsoportnak hogyan változik a véleménye. Annyi azonban bizonyosnak látszik, hogy – Makárem Sirázi ajatollah szavaival élve – „itt nem lesz győztes vagy vesztes”. ■

Irodalom

Ablaka Gergő – Wagner Péter: Jubileumi elnökválasztás az Iráni Iszlám Köztársaságban. MKI Tanulmányok, 2009. június 10. <http://www.kulugyiintezet.hu/MKI-tanulmanyok/T-2009-14-Ablaka-Wagner-elnokvalasztas.pdf>.

Informed comment. <http://www.juancole.com/>.

Iran Rises. <http://www.qlineorientalist.com/IranRises/>.

N. Rózsa Erzsébet: Elnökválasztási kampány Iránban. Magyar Külügyi Intézet, Gyorselemzés 2009/15. 2009. június 8. <http://www.kulugyiintezet.hu>.

N. Rózsa Erzsébet: Evolúció és revolúció az Iráni Iszlám Köztársaság külpolitikájában. In N. Rózsa Erzsébet (szerk.): *Nemzeti identitás és külpolitika a Közel-Keleten és Kelet-Ázsiában*. Budapest, 2005, Teleki László Alapítvány, 111–146. o.

Preliminary Analysis of the Voting Figures in Iran's 2009 Presidential Election. Chatham House, 2009. június 21.